

General-potpukovnik
u penziji

MILOJICA PANTELIC

Oblici oružane borbe u narodnooslobodilačkom ratu

Centar za strategijska istraživanja Generalštaba JNA realizovao je u martu 1979. godine naučni skup o temi *Strategija oružane borbe u narodnooslobodilačkom ratu*. Tom prilikom je prezentirano 60 saopštenja, a u raspravi je učestvovalo više učesnika. U izdanju Vojnoizdavačkog zavoda u Beogradu objavljen je 1980. godine i zbornik »Strategija oružane borbe u narodnooslobodilačkom ratu (1941—1945)«, kojim »su zahvaćena sva značajnija pitanja strategije oružane borbe u našem oslobodilačkom ratu. Takvo opredeljenje je na određen način uslovalo i njihov sadržaj. Oružana borba, naime, nije razmatrana u svim dimenzijama, već samo u svom strategijskom proseku — jasno, u meri u kojoj je to bilo izvodljivo«. ¹ Nekoliko ključnih problema bilo je u središtu pažnje i u saopštenjima i u raspravi o njima.

Tri teze o oblicima oružane borbe u NOR-u

U težištu rasprave bili su oblici oružane borbe koji su se potvrdili kao uspešni u praksi našeg NOR-a. *Prvu tezu* — da su u našem narodnooslobodilačkom ratu bila tri oblika oružane borbe: *partizanski, kombinovani i frontalni*, zastupala je grupa autora (Miraš Stožinić, Dušan Miljanić, Boško Ranitović, mr Manojlo Babić, Živko Blagojev, Vasilije Cerović i mr Radovan Radinović). To je rečeno i

¹ *Strategija oružane borbe u narodnooslobodilačkom ratu (1941—1945)*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1980, str. 7.

u uvodnom saopštenju druge tematske celine, koja nosi naziv *Sušтина i sadržaj strategije oružane borbe u NOR-u*.² To gledište je najdirektnije i najpotpunije izraženo u sledećim stavovima (tezama):

1. »U početnom periodu borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika, akcije partizanskih snaga su imale mnoge karakteristike gerile ali uz mnoštvo specifičnosti u različitim krajevima zemlje. Ubrzo je, međutim, razvijen masovan partizanski rat na bazi oružanih narodnih ustanaka širih razmjera (koji su negdje izbijali naglo, a negdje postepeno), da bi već u drugoj polovini 1941. godine zahvatili veći dio Jugoslavije...

Partizanski oblik oružane borbe bio je preovlađujući sve do kraja 1942. godine (podvukao M. P.). Tada su stvorene krupne vojne formacije — divizije i korpusi, sposobni za izvođenje dejstava znatno širih razmjera, a posebno ofanzivne operacije operativnog i strategijskog značaja (za uslove NOR-a)«. ³

2. »Kao početak perioda u kojem ranije pretežno partizanski prerasta u kombinovani oblik oružane borbe, prema utvrđenim kriterijumima se može uzeti kraj 1942. godine (podvukao M. P.). To se poklapa sa formiranjem prvih krupnih manevarskih jedinica — divizija i korpusa NOVJ...

Period kombinovanog oblika oružane borbe, koji se očitavao upravo u kombinovanju dejstava partizanskog i frontalnog oblika i odgovarajućih snaga koje su ih izvodile istovremeno i u međusobnom posrednom i neposrednom sadejstvu — pretpostavljao je potpuno ili približno ravnopravno egzistiranje i ulogu partizanskog i frontalnog oblika borbenih dejstava, uzimajući dati period rata i jugoslovensko ratište u cjelini (što je bitno za klasifikaciju suštinske karakteristike oružane borbe)«. ⁴

3. »Za prostorno-vremensko lociranje i uslovno razgraničenje završnog perioda rata i njegovo definisanje sa stanovišta teorije oblika oružane borbe, a u tom kontekstu i identifikovanje frontalnog oblika oružane borbe kao preovlađujućeg u tom periodu, pored već utvrđenih kriterijuma posebno značenje dobija kriterijum relativnog kontinuiteta fronta, iza kojeg je postojao veliki dio stalno oslobođene teritorije. Razmatrajući prethodni period utvrdili smo da su definitivnim oslobođenjem većeg dijela državne teritorije i uspostavljanjem manje-više kontinuirane opšte linije fronta od Dunava do Jadrana bili stvoreni neophodni objektivni uslovi za prelazak na pretežno frontalna dejstva širih razmjera (podvukao M. P.). To se izražavalo pomjeranjem težišta dejstava većeg dijela oružanih snaga

² Isto, str. 175.

³ Isto, str. 187.

⁴ Isto, str. 188.

i povećavanjem intenziteta borbenih dejstava u zahvatu opšte linije fronta«. ⁵

Drugu tezu, da je u NOR-u u celini uzev bio zastupljen samo partizanski oblik oružane borbe zastupao je, osim drugih, i general-major u penziji dr Petar Kleut. On kaže: »Mišljenja sam da za uvođenje kategorije kombinovani oblik oružane borbe ne postoje čvrsti i dovoljni razlozi, te da je bolje ostati pri prvoj klasifikaciji oblika, znači na partizanskom i frontalnom obliku oružane borbe...

I dalje: »Divizije su u narodnooslobodilačkom ratu primenjivale partizansku taktiku na modifikovan način, prilagođen obliku boja i operacije. Ako su češće nego brigade morale da stupaju u frontalna dejstva, one ta dejstva nisu izvodile po načelima koja važe za frontalni oblik oružane borbe (frontalno dejstvo nije isto što i frontalni oblik oružane borbe, a to se često, pa i u nekim radovima i diskusijama na ovom simpozijumu, izjednačava)...

U razvoju partizanskog oblika oružane borbe u toku NOR-a moguće je ustanoviti izvesne etape i modifikacije, vezane delimično i za organizaciju Narodnooslobodilačke vojske, za izmene u odnosu snaga i druge faktore. To su, ipak, samo razvojne varijante partizanskog oblika borbe, koje se međusobno ne isključuju, nego samo dopunjuju bogatu riznicu oblika partizanskog ratovanja. *Partizanski oblik oružane borbe se razvijao do završetka rata obogaćujući sadržaj pojma partizanskog ratovanja* (podvukao M. P.). U završnoj etapi rata obogatio je partizanska dejstva onim oblicima koji su tipični za dejstvo sa snagama na frontu«. ⁶

Treća teza, da je u NOR-u primenjen partizanski oblik oružane borbe koji je u završnoj etapi prerastao u kombinovani frontalno-partizanski, jest ona koju zastupam. To se vidi i iz moje ranije studije »Operacija kao oblik borbenih dejstava u oružanoj borbi narodnooslobodilačkog rata«. Smatram da su ipak u oružanoj borbi u toku NOR-a, suštinski uzev, postojali samo partizanski (1941—1944) i kombinovani (1945), odnosno kombinovani frontalno-partizanski oblik oružane borbe.

Čini mi se da u osnovi istu tezu zastupa i general-pukovnik u penziji Stane Potočar. Govoreći o NOR-u, on kaže: »U tom periodu smo frontalna dejstva prihvatili samo u krajnjoj nuždi, i to na nižim nivoima i uglavnom u onim operativno-taktičkim situacijama kada je to bilo neizbežno. Mada slobodne teritorije nismo branili po svaku cenu, nismo ih lako prepuštali neprijatelju.

U završnom periodu NOR-a, kada je brojni odnos snaga na našem ratištu već prerastao u našu korist, stvoreni su uslovi i za širu

⁵ Isto, str. 192—193.

⁶ Isto, str. 643—644.

primenu frontalnog oblika oružane borbe. No, izuzev Sremskog fronta, i tada je insistirano prvenstveno na primeni veoma dinamičnih i elastičnih frontova iza kojih je, na neoslobođenom delu zemlje, primenjivan partizanski način ratovanja». ⁷

Partizanski (1941–1944) i kombinovani frontalno-partizanski oblik oružane borbe u NOR-u (1945)

Voljan sam da u ovom članku navedem osnovne argumente u prilog tezi da su u praksi našeg NOR-a bila dva oblika oružane borbe: a) partizanski, od 1941. do 1944, i kombinovani frontalno-partizanski u završnoj godini rata. Evo tih argumenata.

Prvo, u dosadašnjoj praksi ratova i oružane borbe imamo tri osnovna oblika vođenja oružane borbe: partizanski, frontalni i kombinovani, odnosno frontalno-partizanski. Prva dva su stara toliko koliko i istorija oružane borbe i oružanih sukoba, a kombinovani, odnosno frontalno-partizanski, pojavio se u vreme narodnooslobodilačkih i revolucionarnih ratova.

U poimanju partizanskog oblika oružane borbe bitno je nepostojanje neprekidnog ili, manje ili više, kontinuiranog fronta u sklopu celog ili pretežnog dela ratišta. Drugim rečima, već mu je bitan sadržaj u mreži »malih frontova« (taktičkih i operativnih) koja zahvata celo ratište i čija su obeležja »izlomljenost«, »izukrštanost« i izrazita dinamičnost (brza pokretljivost) borbenih dejstava.

S druge strane, frontalni oblik oružane borbe podrazumeva kontinuiran, manje-više neprekidan geostrategijski front oružane borbe na celom ratištu ili na njegovom pretežnom delu, uz moguću primenu i partizanskih metoda borbenih dejstava, ali samo u taktičkim i operativnim razmerama.

Kombinovani, odnosno frontalno-partizanski oblik je sinteza (ne na osnovi mehaničkog zbira, već na temelju novog kvaliteta) frontalnih i partizanskih metoda borbenih dejstava u taktičkim, operativnim i strategijskim razmerama. U njemu moraju da koliko-toliko prevlađuju metodi frontalnih dejstava, a i on mora da je presudniji za ukupan tok i rezultate oružane borbe u celom ratu ili u njegovim pojedinim etapama u poređenju s partizanskim borbenim dejstvima (borbe, bojevi i operacije).

Mislim da bi to bio ispravan pristup oblicima oružane borbe sa vojnog stanovišta, kada se gleda vojna suština. U isto vreme, dosadašnja ratna praksa je potvrdila te oblike oružane borbe i sa dru-

⁷ Isto, str. 247.

štveno-političkog stanovišta. Ona je pokazala da su partizanski i kombinovani, odnosno frontalno-partizanski, oblici oružane borbe »monopol« onih oružanih snaga koje vode opštenarodne oslobodilačke, odbrambene i revolucionarne ratove, jer podrazumevaju ove imperative: a) društveno-istorijski progresivan i pravedan cilj rata, b) vođenje rata na vlastitoj teritoriji i c) najširu podršku i samorganizovanost svog naroda. Oružane snage koje vode takve ratove mogu, razume se, da primenjuju i frontalne oblike oružane borbe, ali agresorske oružane snage, htele to one ili ne, moraju da se opredele isključivo za frontalne oblike oružane borbe. To stoga što agresija sama po sebi podrazumeva reakcionarne društveno-istorijske ciljeve i vođenje osvajačkog rata na tuđoj teritoriji. Prema tome, oružane snage koje vode opštenarodne oslobodilačke, odbrambene i revolucionarne ratove u mogućnosti su da odaberu najpogodnije oblike oružane borbe, a agresorov izbor se svodi isključivo na frontalni oblik oružane borbe.

Doduše, može da se postavi pitanje da li agresorove i kontra-revolucionarne oružane snage mogu da primenjuju partizanske oblike i metode borbenih dejstava, odnosno da kombinuju frontalno-partizanski oblik oružane borbe. Uslovno govoreći, mogu. Međutim, u osnovi one ne mogu da njihovom primenom ostvare vojničke i političke rezultate kakve mogu oružane snage koje vode oslobodilački, odbrambeni, odnosno revolucionarni rat. Osnovni uzrok tome je reakcionaran i kontrarevolucionaran društveno-politički cilj njihove oružane borbe. Na društveno-političkoj osnovi nemoguće je ostvariti masovno učešće naroda u oružanoj borbi i visok borbeni moral, a bez toga svi oblici borbenih dejstava (borba, boj, operacija) koji su po mnogim svojim spoljnim manifestacijama identični ili slični sa onima u partizanskom, odnosno kombinovanom frontalno-partizanskom obliku oružane borbe — gube osnovni kvalitet, svoju sadržinu i »dušu«. Najzad, treba reći i to da svi oblici oružane borbe, pa i partizanski, stalno evoluiraju, što daje nove kvalitete.

Ratna praksa je, osim ostalog potvrdila i kvalitativne razlike između frontalnog oblika oružane borbe nekad i danas. Recimo, velike su razlike između onih koje su primenjivale Napoleonove, Suvorovljeve i Kutuzovljeve oružane snage, zatim Karađorđeve, Miloša Obrenovića i vojvode Putnika i onih u drugom svjetskom ratu koje su primenjivale sovjetska, američka, britanska, nemačka, japanska, italijanska i druge armije. Isto se događalo i sa partizanskim oblikom oružane borbe.

Izvesno je i to da se naš kombinovani frontalno-partizanski oblik oružane borbe razlikuje od onih koji su se primenjivali u oslo-

bodilačko-revolucionarnim ratovima Kine, Alžira, Vijetnama i drugim, kao i to da bi imao drugi kvalitet u novom opštenarodnom odbrambenom ratu koji bi neka zemlja vodila radi odbrane svoje nezavisnosti. To su osnovni vojni i društveno-politički kriterijumi koji, smatram, čine suštinu od koje treba polaziti u analizi i oceni prirode oblika oružane borbe u svakom ratu.

U svom saopštenju na pomenutom naučnom skupu, u studiji »Razvoj i primjena oblika oružane borbe u NOR-u«, Dušan Miljanić je izložio mišljenje o kriterijumima za klasifikaciju oružane borbe. On kaže:

»Za valjanu klasifikaciju i periodizaciju oblika oružane borbe potrebno je, u prvom redu, odrediti adekvatne kriterijume i dosljedno ih primijeniti u analizi razvoja oružanih snaga u datom periodu rata. Za naš NOR i revoluciju to bi bili slijedeći kriterijumi: (1) preovlađujući način upotrebe oružanih snaga u borbenim dejstvima, koji se ispoljavao u posebnim oblicima borbenih dejstava — borbama, bojevima i operacijama; (2) veličina i karakter oružanih formacija koje su primjenjivale određene oblike borbenih dejstava u određenom periodu rata; (3) karakter borbenih dejstava i vojnih formacija koje su bile odlučujuće (dominantne) za ostvarivanje određenih vojnostrategijskih ciljeva u određenom periodu rata, odnosno koje su bile od opšteg značaja za dalji tok i ishod rata i postizanje njegovog krajnjeg političkog cilja. Svi su ovi kriterijumi međusobno povezani i uslovljeni, pa nijedan sam za sebe nije dovoljan da se samo prema njemu utvrde oni oblici oružane borbe koji preovlađuju u datom periodu.

Analizom istorijske građe i dosadašnjih uopštavanja o oružanoj borbi u NOR-u i revoluciji dolazimo do zaključka da su u NOR-u bila primjenjivana tri oblika oružane borbe: partizanski, frontalni i kombinovani.«⁸

Prvo, ne osporavam kriterijume koje je naveo D. Miljanić, ali tvrdim da su oni izvedeni iz više kriterijuma o kojima sam već govorio i da su zbog toga nedovoljno širok i sveobuhvatan vojni i društveno-politički pristup od kojeg valja polaziti u analizi i o ocenjivanju oblika oružane borbe u jednom ratu.

Drugo, mišljenja su jedinstvena o tome da je u početnom periodu NOR-a primenjen partizanski oblik oružane borbe. Reč je o razdoblju jesen 1941 — kraj 1942, u kom je obrazovano osam divizija i dva korpusa NOVJ (jedan hrvatski i jedan bosanski NOU korpus). Neki misle da time počinje nova etapa u razvoju partizanskog oblika oružane borbe, a drugi da je time ostvaren kvalitativan skok,

⁸ Isto, str. 186.

odnosno da je počelo prerastanje partizanskog u kombinovani oblik oružane borbe. Među ovim drugima je i D. Miljanić, koji ističe da se kao početak perioda u kojem raniji, pretežno partizanski oblik oružane borbe, prerasta u kombinovani, može se uzeti kraj 1942. godine, što se poklapa sa formiranjem prvih krupnijih manevarskih jedinica, divizija i korpusa NOVJ. Za kombinovanje bojeva i borbi partizanskog karaktera i operacija manevarsko-frontalnog tipa (nedržanje krutih frontova) od tada, kako Miljanić kaže, postoje i doktrinarna opredeljenja Vrhovnog štaba.

Principijelno se postavlja pitanje: da li formiranje krupnijih taktičkih, operativnih i strategijskih sastava u razvoju oružanih snaga koje primenjuju partizanski oblik mora da znači i njihov prelazak na novi oblik oružane borbe, ili u višu etapu primene partizanskog oblika oružane borbe? To jest jedan od mogućih uticajnih činilaca, ali ima i više drugih koji u svom ukupnom dejstvu »odlučuju« da li će se dogoditi jedno ili drugo. Na primer, dogodilo se, kako ja mislim, da je formiranjem armija (1, 2, 3 i 4) partizanski oblik borbe u NOR-u prerastao u kombinovani frontalno-partizanski. No, bio je to samo jedan od uticajnih činilaca, jer su dejstvovali i drugi, i to presudni. To su: a) uspostavljanje manje-više neprekidnog (kontinuiranog) opštejugoslovenskog fronta od Dunava do Jadrana; b) postojanje velikog dela potpuno slobodne državne teritorije (Makedonija, Srbija, Crna Gora, Dalmacija) i narodnooslobodilačkih skupštinskih tela i vlada u Jugoslaviji s osloncem na čitavu mrežu organa narodne vlasti na svim stepenima organizovanja na oko 4/5 teritorije Jugoslavije; c) bitno nova, povoljnija međunarodna pozicija NOP-a Jugoslavije; d) uspostavljanje neposrednog strategijskog i operativnog (često i taktičkog) sadejstva sa savezničkim oružanim snagama na susednim ratištima, itd. Zbog svega toga, saglasan sam sa P. Kleutom kad kaže:

»Pogrešna je tvrdnja da je partizanski oblik niži a frontalni viši oblik oružane borbe (to svakako važi i za kombinovani, primedba M. P.). Naš narodnooslobodilački rat, kao u ostalom i mnogi oslobodilački ratovi novijeg doba, pokazao je da je partizanski oblik oružane borbe u određenim uslovima odnosa snaga, tehničke opremljenosti, organizovanosti, stručne obučenosti jedinica itd. najuspešniji, pa prema tome *za date uslove i najviši oblik oružane borbe.*«⁹

Drugim rečima, ne može biti govora o nižim i višim oblicima oružane borbe, jer su sva tri ravnopravna — partizanski, kombinovani i frontalni. »Najviši« je onaj koji u datim uslovima omogućava postizanje najvećeg uspeha u oružanoj borbi. Osvajačke oružane

⁹ Isto, str. 644.

snage su oduvek nastojale da partizanski i kombinovani oblik oružane borbe proglase za »niže« i »primitivne«, veličajući i apsolutizujući frontalni oblik. Razumljivo je da one to ne čine slučajno. Računica je jasna: žrtvi oružane agresije nametnuti frontalni oblik oružane borbe i tako steći jedno od bitnih strategijskih preimućstava. Samo u frontalnom obliku oružane borbe oružane agresorove snage mogu da iskoriste svoje preimućstvo u ratnoj tehnici, osobito u početnom periodu rata, itd.

Treće, ne isključujemo mogućnost da se u nekoj zemlji konačna pobjeda u oslobodilačkom i revolucionarnom ratu može da izvojuje primenom samo partizanskog oblika oružane borbe, ali, ipak, praksa nas uči da je za ostvarenje tog cilja sve više potrebno, po pravilu, da taj početni oblik preraste u kombinovani ili eventualno u frontalni, i da se partizanski oblik oružane borbe tako svede na određene (ili određenu) etape (etapu) razvoja opštenarodnog, oslobodilačkog i revolucionarnog rata. To potvrđuje iskustvo iz našeg NOR-a, a u izvesnoj meri i iz kineskog, alžirskog, vijetnamskog i drugih narodnooslobodilačkih ratova i revolucija. S tim u vezi Kleut kaže: »Partizanski oblik oružane borbe ne treba biti shvaćen kao šablon, kao istorijski dovršen oblik, kao okoreli oblik na nivou ranijih uzora. Ne vidim zašto bismo morali ostajati pri često klasičnom shvatanju partizanskog ratovanja i gerile. To je oblik borbe u razvoju, usavršavanju, ali ne u razvoju ka frontalnom obliku. Pre bi se moglo očekivati evolucija frontalnog u partizanski oblik oružane borbe«. ¹⁰

U osnovi takav stav mi je prihvatljiv, osim misli »Pre bi se moglo očekivati evolucija frontalnog u partizanski oblik oružane borbe«. Istina, to se događalo i može da se dogodi u zavisnosti od »ratnog slućaja«. Zato mi u našoj ratnoj doktrini i vojnoj strategiji opštenarodnog odbrambenog rata predvićamo da u takvom ratu mogu da se primene sva tri oblika oružane borbe: frontalni, kombinovani frontalno-partizanski i partizanski. Ali treba reći i to da je partizanski oblik samo izraz nućne potrebe i da uvek treba težiti tome da on uspešno i što pre preraste u kombinovani ili frontalni, ili da prelazak sa druga dva na partizanski može da bude izraz krajnje nućde.

Ćetvrto, još ima razlićitih tumaćenja prirode i sućtine kombinovanog oblika oružane borbe. S tim u vezi D. Miljanić kaže: »Uslovno bi se, takode, za ovaj oblik oružane borbe (reć je o kombinovanom, primedba M. P.) mogli uzeti termini *partizansko-frontalni* ili *frontalno-partizanski*, zavisno od toga na ćemu je naglasak. Mećutim, i ovi termini (izvedeni slaganjem dva pojma) ukazuju na ćinje-

¹⁰ Isto, str. 644.

nicu da je riječ o istovremenoj primjeni partizanskih i frontalnih borbenih dejstava, a ne o izražavanju sinteze koja daje nov kvalitet, u kojoj nijedan konstitutivni elemenat nema primat. Zato smatramo da termin *kombinovani* treba zadržati i zbog njegove izvornosti iz NOR-a i uopšte konvencionalne prihvaćenosti u našoj teoriji.¹¹

Upravo je tu nesporazum u vezi sa suštinom i prirodom kombinovanog frontalno-partizanskog oblika oružane borbe. Jer taj je oblik oružane borbe nov i poseban kvalitet u poređenju s partizanskim i frontalnim, a nije reč o tome da frontalni i partizanski metodi borbenih dejstava u tom obliku oružane borbe »ne izražavaju sintezu koja daje novi kvalitet, u kojoj nijedan konstitutivni elemenat nema primat«. Suština stvari i jest u tome što je u kombinovanom obliku oružane borbe reč ne o mehaničkom zbiru već o dijalektičkoj sintezi frontalnih i partizanskih metoda borbenih dejstava (borba, boj i operacija) koja daje nov kvalitet. U tom obliku oružane borbe frontalni metodi oružane borbe moraju da budu presudni i preovlađujući, ali uz masovnu primenu i partizanskih borbi, bojeva i operacija, odnosno borbenih dejstava u taktičkim, operativnim i strategijskim razmerama. U tom smislu partizanski metodi borbenih dejstava nisu »sporedni«, već su ravnopravni sa ostalim. To ćemo kasnije pokazati i na primeru oružane borbe u završnoj etapi našeg NOR-a.

Na osnovu rečenog mogu da se izvedu neki zaključci:

1. U oružanoj borbi u našem NOR-u (1941—1945) primenjena su dva oblika oružane borbe: *partizanski* — u periodu 1941—1944. i *kombinovani frontalno-partizanski* — u završnoj etapi. Naziv »kombinovani frontalno-partizanski«, »partizansko-frontalni«, »kombinovani« i drugi, uslovni su i nisu bitni, jer je naziv stvar dogovora, a suštinska je sadržina.

2. Partizanski, kao uostalom i drugi oblici oružane borbe, nije statičan već promenljiv. Zato se u njegovom razvoju u NOR-u jasno vide dve etape. *Prva*, u kojoj su glavni nosioci oružane borbe bili partizanski odredi (50—100), a zatim brigade (1—37) i *druga*, u kojoj su nosioci operacije bile grupe partizanskih odreda, grupe brigada, a ređe pojedini odredi ili brigade, pri čemu su najčešće vođene operativne, a ređe strategijske operacije.

U razdoblju jesen 1941 — kraj 1942. na jugoslovenskom ratištu su dominirali partizanski metodi borbenih dejstava, a frontalni su bili njihova dopuna. Tada su se izuzetno široko primenjivali u odbrani nekih slobodnih teritorija (Crna Gora i Užička Republika). Sa formiranjem prvih divizija (8) i korpusa (2) NOVJ počela je kvali-

¹¹ Isto, str. 186.

tativno nova etapa u razvoju pratizanskog oblika oružane borbe. Ona se ogledala u postojanju krupnih taktičkih, operativnih i strategijskih oružanih formacija (brigade, grupe brigada, divizije, grupe divizija, grupe korpusa, odnosno armijska grupa), koje su izvodile oružanu borbu primenjujući partizanske i frontalne metode borbenih dejstava. Partizanski su još preovlađivali, ali uz širu primenu i frontalnih metoda borbenih dejstava u taktičkim, operativnim, a izuzetno i u strategijskim razmerama (odbrane 1. hrvatskog i 1. bosanskog korpusa u četvrtoj ofanzivi, strategijski protivudar grupe brigada kod Gornjeg Vakufa, strategijska odbrambeno-napadna operacija Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba u petoj ofanzivi i dr.). Dok se primenjivao partizanski oblik oružane borbe odnos između oblika borbenih dejstava u smislu izvođenja borbi, bojeva i operacija bitno se pomerio na našem ratištu u korist operacija, ali se i dalje u isto vreme masovno izvode i samostalne akcije, borbe i bojevi kojih su nosioci partizanski odredi; borbeni sastavi (desetine, vodovi, i čete); više stotina komandi mesta i vojnih područja.

Početkom 1945, odnosno u završnoj etapi rata, sa formiranjem armija (1, 2, 3. i 4) uspostavlja se manje-više neprekidan strategijski front od Dunava do Jadrana. U njegovog zahvatu (u različitim razdobljima) bilo je angažovano 20—30 divizija (1, 2, 3. i 4. armija), koje su primenjivale, uglavnom, frontalni oblik borbenih dejstava, a znatan broj četa, bataljona i brigada — i partizanske metode borbenih dejstava. Tada smo imali i 16 partizanskih divizija koje su pretežno dejstvovala na partizanski način na još nepotpuno oslobođenoj teritoriji (Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Slovenija). Taj deo oružanih snaga vezivao je za sebe 23 od ukupno 44 neprijateljske divizije.

Na celom jugoslovenskom ratištu su bile presudne operacije 1, 2, 3. i 4. armije, uz široku primenu i partizanskih metoda borbenih dejstava. U isto vreme su 16 partizanskih divizija u neprijateljevoj pozadini i mnogobrojni partizanski odredi i druge teritorijalne jedinice, posebno divizije KNOJ-a, primenjivali uglavnom partizanske, ali u znatnoj meri i frontalne metode borbenih dejstava. Te su snage u završnoj etapi NOR-a izvele više operativnih i strategijskih operacija. Time je, u celini uzev, u potpunosti došao do izraza novi oblik oružane borbe — kombinovani, tj. frontalno-partizanski.

Konačno, treba reći i to da u nas ocene i zaključci o oblicima oružane borbe u našem NOR-u nikad nisu bile formalno, već suštinsko pitanje. To je od velikog praktičnog značaja sa stanovišta daljeg stvaralačkog korišćenja iskustava iz naše oružane borbe u NOR-u.